

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA
KO`RGAZMALI METODDAN FOYDALANISH****Kurbonova Yulduz Djumaevna***Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta`lim metodikasi**kafedrasida o`qituvchisi.**Tel:93-635-2941, ykurbonova1961@gmail.com*

Annatsiya: Bolalarni maktabgacha yoshidanoq tabiat va undagi o`zgarishlar haqida tasavvurini kengaytirish, tabiatning noyob inomlari inson hayotini farovon davom etishini ta`minlashidagi ahamiyati to`g`risidagi tushunchalarini shakllantirish hamda tabiatga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalash maktabgacha ta`lim tashkilotidagi turli mashg`ulotlarda amalga oshiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda pedagogikaning bir qancha metodlaridan samarali foydalaniladi.

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishning o`ziga xosligi, tabiat bilan tanishtirish jarayonida qo`llanadigan metod va usullarning mazmuni yoritilgan.

Kalit so`zlar: kuzatish, usul, amaliy usul, kuzata-bilish, o`simlik, xayvonlar, tarqatma materiallar, o`yin, mehnat, sayr, suhbat.

Pedagogikada metod - pedagog va ta`lim oluvchining (bolaning) ma`lum ta`lim-tarbiyaviy natijasi: bilimlarni egallash, malaka va ko`nikmalarni hosil qilish, qobiliyat-larni o`stirisha axloqiy sifatlar, xulq odatlarni shakllantirishga erishish uchun yo`llan-gan hamkorlikdagi faoliyatining usulidir. Maktabgacha ta`lim tashkilotida bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida turli metodlar uchta asosiy guruhga bo`nadi:

Ko`rgazmali uslub - kuzatish, rasmlarni ko`rish, diafilm, kinofilm, ekskursiyalar;

Amaliy uslub - o`yin metodi, mehnat, oddiy tajribalar;

Og`zaki uslub - tarbiyachining hikoyasi, badiiy asarlarni o`qish, suhbat.

Metodlarni tanlashda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlari, psixologiyasi, bilimlari, dastur talablari, o`z yashayotgan o`lkasi iqlimining tabiati, pedagogik tamoyil-larga moslashadi.

Tabiat bilan tanishtirishning ko`rgazmali metodi:

Turli yosh guruhlarda bolalarni tabiat bilan tanishtirishda tarbiyachi ko`rgazmali metod - kuzatishdan keng foydalanadi.

Kuzatish - tabiat jismlari va hodisalarning tabiiy sharoitlarda maqsadga yo`nalgan va bevosita hodisalarni borishiga aralashmagan holda sezgilar bilan qabul qilib olishdir. Kuzatish murakkab bilish faoliyati bo`lib, bunda idrok, tafakkur va nutq ishtirok etadi, barqaror diqqat talab etiladi.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda doimiy kuzatishlar olib borish yilning manti-qiy fikr yuritishi va nutqini o`stirishda g`oyat katta ahamiyatga egadir. Bu haqda atoq-

lipedagog K.D.Ushinskiy shunday deydi: «Haqiqiy insoniy, aqliy nutq, to'g'ri manti-qiy fikr yuritishdan iboratdir, to'g'ri mantiqiy fikr yuritish esa, biz ko'rsatgandek, bosh-qa biror narsadan emas, haqiqiy va aniq kuzatishlardan kelib chiqadi».

Bolalarni tabiatdagi narsa va hodisalar bilan ma'lum bir tartibda tanishtirib boril-sa, ularda diqqat va kuzatuvchanlik rivojlanadi, tabiatga qiziqish, undagi hodisalarni bilishga intilish kuchayib boradi.

Kuzata bilish - juda muhim xususiyat bo'lib, bunda bolada to'g'ri yoza bilish, og'zaki nutq malakalari rivojlanadi. Bolalarni hodisa va narsalarni maqsadga muvofiq holda o'zlashtira olishga va ularning eng muhimlarini ajrata olishga o'rgatish zarur. Tarbiya-chi kuzatish ishlarini olib borishda narsa va hodisalar o'rtasidagi aloqa va sabablarning bog'lanishlarini ilg'ab olishni bolalarga o'rgatishi lozim. Maktabgacha ta'lim yoshida-gi bolalarda tafakkur tabiat haqidagi aniq bilimlarni to'plash orqali o'sadi.

Kuzatish, ya'ni bolalarni narsa va hodisalarga diqqatni maqsadga muvofiq ravishda jalb qilishga o'rgatish orqali ularda ixtiyoriy diqqat rivojlanitiriladi. Noto'g'ri tushun-chalarni tuzatish, yangi tushunchalar hosil qilishga nisbatan ancha qiyinroqdir. Shuning uchun bolalar maktabgacha yoshidayoq, his qilish tajribalariga asoslangan holda, tabiat haqida to'g'ri tushunchalarga ega bo'lishlari juda muhimdir.

Tabiat bilan yaqin munosabatda bo'lish, kuzatuvchanlik bilan birgalikda bilishga ham qiziqishni o'rgatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kattalarga «Bu nima?», «Nima

uchun?», «Qanday qilib?» kabi cheksiz savollari bunga misol bo'la oladi. Bu o'rinda tarbiyachi savollarga javob topishda bolalarni fikrlashga undagan holda o'zlarini javob topishga jalb qilishga harakat qilishi kerak.

Turli yosh guruhlarida tarbiyachi kuzatishlarni tashkil etar ekan kuzatishlar davomiy-ligi va xarakteri bo'yicha qisqa muddatli va uzoq muddatli hamda qiyoslash (solishtir-ma) bo'lishini va bu kuzatish usullaridan to'g'ri foydalanishi lozim.

O'simlik va xayvonlarni o'sishi hamda rivojlanishi, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar haqidagi bilimlarning orttirish uchun uzoq muddatli foydalaniladi. Kuzatish narsalar-ning ayrim belgilariga qarab holatlarini aniqlash (masalan, gulning bargiga qarab uni sug'orish, akvariumdagi suvning holatiga qarab suvni almashtirish, yoki qordagi izga qarab qaysi qushning izi ekanligi, mevalarning pishgan yoki xomligini rangiga qarab ajratish) maqsadida ham tashkil etiladi.

Kuzatishning bu turi bolalarda tabiat hodisalarini analiz qilish, ayrim ma'lumotlarni qiyoslash, soddaroq xulosalar chiqarish ko'nikmalarini hosil bo'lishiga yordam beradi. Solishtirma va uzoq muddatli kuzatishlar mazmuniga ko'ra murakkab bo'lganligi sa-babli, maktabgacha ta'lim, o'rta, katta hamda maktabga tayyorlov guruhlarida foyda-laniladi. Bu kuzatuvlar davomida bolalarda analiz qilish, qiyoslash, xulosalar chiqarish jarayoni takomillashadi. Kuzatishlar mazmuniga va tarbiyachining o'z oldiga qo'ygan maqsadiga ko'a o'simlik va xayvonlar, ob-havo hamda kattalarning tabiatdagi mehnati bilan ekskursiya, sayrlarda, shuningdek tabiat burchagidagi mashg'ulotlarda tashkil etiladi.

Qisqa muddatli kuzatish jarayonida bolalar narsalarning shakli, rangi, katta-kichikligi, tuzilishi, fazoviy joylashuvi, xarakterini farqlashni, xayvonlar bilan tanishganda esa harakat xarakteri, ularning chiqaradigan tovushlarini o'rganadilar. Bu kuzatish turiga masalan, qor yoki yomg'ir yog'ishi, kamalakning hosil bo'lishi kabi holatlar kiradi.

Barcha hollarda kuzatish bolalarning yuksak aqliy faoliyatini rivojlantirishi, ularni fikrlashga, berilgan savollarga javob topishga undashi, shuningdek, ulardagi qiziqish-larni rivojlantirishi va tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni tarbiyalashi lozim.

Tarbiyachining kuzatishga tayyorlanishi. Kuzatishni tashkil etishda ob'ekt tanlash katta ahamiyatga ega. Tanlangan ob'ekt yaxshi holatda, bo'lishi kerak, ya'ni o'simlik so'limagan, navlari o'ralmagan, xayvon qo'lga o'rgatilgan, sog'lom, bolalardan cho'chimaydigan bo'lishi zarur. Kuzatish tabiat burchagida bo'lsa, ob'ekt yaxshi yoritilgan bo'lishi, unga yaqinlashish qulay bo'lishi uchun yorug'lik yon tomondan tushib turishi lozim. Bolalar hayvonlarning harakatini kuzata turib, ovqat berishlari, silashlari, ular bilan o'ynashlari mumkin. Bunda xayvonlar o'zlarini erkin tutishlari, bemalol harakat qilishlari zarur. Buning uchun bolalar tabiat burchagida qulay joylashib o'tirishlari maqsadga muvofiqdir.

Kuzatinshi boshqarish. Tarbiyachi kuzatinshi birinchi marotaba o'tkazayotgan bo'lsa, dastlab bolalarda hosil bo'lgan qiziqishlarini qondirish hamda kuzatilayotgan narsa haqida birinchi taassurot hosil qilish uchun ularni kamida 1-2 daqiqa tomosha qildirib turadi. Kuzatinshi boshqarish jarayonida tarbiyachi xilma-xil usullardan bolalarning yoshlariga mos savol va topshiriqlar, narsani ushlab ko'rish, qiyoslash, o'yin harakatlardan foydalanadi. Tarbiyachi kuzatishni tashkil qila turib, kerakli ma'lumotlarni aytishi, kuzatiladigan ob'ektning muhim xususiyatlarini ajratishi zarur.

Bolalarda kuzatishga nisbatan qiziqish uyg'otish, kuzatilayotgan narsalarni estetik idrok yetish uchun tarbiyachi she'rlardan, topishmoqlardan, katta yosh guruhlarda esa badiiy asarlarni o'qishdan foydalanadi.

Xayvonlarni kuzatishda tarbiyachi izchillikka rioya etib, bolalarning diqqatini "Nima qilyapti?", "Qanday yuryapti?", "Nima yeyapti?", "Qanday eyapti?", "Tanasi nima bilan qoplangan?" "Oyoqlari qanday - uzunmi yoki qisqami?", "Ko'zlarining shakli qanday, rangi qanday?" kabi savollarni berish orqali xayvonlarning hatti-harakatiga qaratadi.

O'simliklarni kuzatish ularning eng yorqin, ko'zga tashlanadigan belgilarini belgilash va ajratib ko'rsatishdan boshlanadi. Bu o'simlikning guli yoki uning yorqin rangdor barglari, ba'zan poyasi bo'lishi mumkin. Ana shundan so'ng o'simlikning tana tuzilishining asosiy xususiyatlari - kattaligi, poyasi (yoki tanasi), barglari, gullari va boshqa belgilari tartib bilan ko'rib chiqiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar diqqati hali barqaror emasligini hisobga olgan holda shunday izchillik zarurdir. Mashg'ulot oxirida kuzatish jarayonida paydo bo'lgan tasavvurlar natijasini umumlashtiriladi.

Tarbiyachi topshiriq berishning turli usullaridan foydalanib, “Gapirib berchi, qaerdan bilding? Nimasi bilan farq qiladi?” kabi savollarga javob olishga harakat qilgan holda bolalarning kuzatish orqali nutqlarini o`shishiga yordam beradi.

Barcha hollarda, tarbiyachi kuzatishni tashkil etar ekan, uni aniq bir vazifadan ikkinchisiga, faktlardan aloqalarga, tasavvurlar to`plashdan ularni qiyoslashga, so`ngra xulosalar chiqarishga o`tishda izchillikka rioya qilishi lozim. Shunda bolalarda mantiqi tafakkur o`sadi. Har bir kuzatishda bolalarni tabiat bilan tanishtirishning kichik, aniq vazifasini hal etish lozim. Shuning uchun kuzatishlarning har biri ilgarigisi bilan bog`lanib o`tkazilishi zarur. Tarbiyachi uzoq muddatli kuzatishni tashkil etishda, uni oldin-dan bir qator epizodik kuzatishlarga, yani “bo`laklarga” taqsimlaydi. Bunday kuzatish o`simliklar rivojlanishidagi o`zgarishlar aniq ko`rinadigan vaqtda o`tkaziladi. Tarbiyachi bolalarga o`simlikni tomosha qilib, belgilarini qayd qilishni (birinchi kurtaklarning, barglarning chiqishini, o`simtaning urug` qobig`lini yorib chiqayotganini kuzatishni) tavsiya etadi.

Yakuniy kuzatishda bolalar kuzatilayotgan o`simlik rivojlanishining butun tasvirini tiklashi lozim. Bunday kuzatishlarni tarbiyachi bolalar bilan birgalikda kundalik daftarga qayd etish, rasmga tushirish orqali, gerbariyalar yig`ish orqali, katta yoshdagi bolalar guruhlarida esa chizmalı jadvallar asosida tashkil etish mumkin.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ko`rgazmalı metodlarni qo`llash bolalarning tabiat hodisalarini o`z ko`zlari bilan ko`rib idrok qilishlariga, ularda tabiat hodisalari haqida aniq tasavvurning shakllanib borishiga keng imkoniyat yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hasanboyeva O.U. va boshq, 2016.«Tabiat bilan tanishtirish metodikasi» o`quv qo`llanmasi T.: Cho`lpon nomidagi NMIU.

2.Kurbonova Y. D. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINING RIVOJLANISHIDAGI O`ZIGA XOSLIKLAR. Educational Research in Universal Sciences, 2(6), 394–398

3.Sohiba S. KATTA VA TAYYORLOV YOSHDAGI BOLALAR BILISH JARAYONLARINI SHAKLLANTIRISHDA TA`LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOY-DALANISHNING AHAMI-YATI //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. 2023.T. 3. №. 29. 85-95.

4. Ю,Ж Курбонова – Методы и приемы обучения детей дошкольного возраста.

EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY collection of scientific articles LXXV International correspondence scientific and practical conference. London, 2022,(67-71)

5.Kurbonova.Y.D.(2023).TARBIYACHINING KASBIY MAHORATI VA KOMPETENTLIGI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 366–371.

6. ХГ Улашовна. ТАБИАТ БИЛАН ТАНИШТИРИШДА КО 'РГАЗМАЛИ МЕТОД ВА УСУЛЛАРИНИНГ ОЗИГА ХОСЛИКЛАРИ //-ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ 3 (29), 137-143